

— S Delií Grigore o vzdělávání Romů v Rumunsku

Rumunsko – balkánská země pro mnohé přitažlivá svou exotičností, přírodní i kulturní rozmanitostí, pro jiné pak především pro svou neblahou pověst odpudivá a obávaná. A právě její pověst je do určité míry spjata s Romy. Dodnes si někteří (bohužel často i vzdělaní) lidé myslí, že znalost romštiny otevře brány verbální komunikaci s Rumuny. Stereotyp o Rumunsku, jako o pravlasti Romů, zmiňovanou představu jen potvrzuje.

Na území Rumunska žije mnoho menšin, mezi nimiž jsou Romové a Maďaři nejpočetnějšími. Dále se zde můžeme setkat s Němci, Čechy, Slováky, Bulhary, Turky, Sikuly, aj. Dle sčítání lidu z roku 1991 se nejméně 11,5 procenta občanů Rumunska nehlásí k rumunské národnosti. Etnicky nejméně homogenní se jeví Sedmihradsko a Banát, oproti tomu na historickém území Valašska a Moldavska jednoznačně dominují Rumuni. Odlišná historická zkušenost těchto území v rámci jednoho státního útvaru způsobila větší či menší rozdílnost nejen sociální, ekonomickou, ale i kulturní. Je velmi důležité mít tento faktor na paměti i v souvislosti s Romy. Většinu informací o Romech v Rumunsku nelze vnímat plošně. Platí-li tento fakt i jinde, v Rumunsku dle mého názoru dvojnásob. Není výjimkou setkat se v Sedmihradsku s tradičními Romy, kteří si uchovávají specifický způsob odívání, jazyk a kulturní zvyklosti, v moderním světě však dokáží být tradiční a úspěšní zároveň. Na druhou stranu se v níže publikovaném rozhovoru setkáme se slovy, že ruku v ruce spolu jdou právě tradice a chudoba. V Rumunsku tedy žije mnoho subetnických skupin Romů s odlišnou historickou zkušeností, s různou mírou uchování kultury či jazyka, jež lze zařadit do široké škály sociálních vrstev.

Romské etnoemancipační hnutí v Rumunsku bylo započato již před druhou světovou válkou. Ve třicátých letech zazněly požadavky na romskou vlajku, ale také univerzitu, knihovnu, muzeum či stipendia pro nadané žáky. Romové se rovněž začali označovat svým etnonymem. Tragické události, jež způsobila Antonescova vláda,¹ však tento proces narušily. Ještě po válce se sice nepatrné dozvuky etnoemancipačních snah objevily, ale komunistický režim už

1 Generál Ion Antonescu se v roce 1940 stal rumunským fašistickým vůdcem, jenž vojensky podporoval Německo. Za jeho vlády docházelo k násilným transportacím Romů do Transnistrie, ale i dalším činům motivovaným rasistickou ideologií Německé říše. Antonescu byl v roce 1946 popraven.

ohlašoval svůj příchod. Kladené požadavky si na svou realizaci musely ještě dlouhá léta počkat, v některých případech stále čekají. Pokusy směřované ke vzdělávání Romů, jako případ školy pro Romy, jež fungovala v letech 1949–1951 v Sirii (Arad) pod vedením učitele Vasile Homesca, byly spíše výjimkou. Komunistický režim se snažil Romy jak kulturně, tak jazykově asimilovat.

Obrat nastal až po revolučních změnách v roce 1989, kdy se začíná řešit i otázka menšin a jejich vzdělávání. Do té doby měli možnost vzdělávání ve svém jazyce Maďaři a Němci. Maďarská menšina má i dnes vzdělávací systém od mateřské školky po univerzitu ve svém rodném jazyce, existují zde maďarské firmy, nakladatelství a i na některých úřadech (zejména v župách Covasna a Harghita) se lze domluvit maďarsky. Mezi další menšiny, jež mají alespoň částečnou možnost vzdělávat se ve vlastním jazyce patří např. Němci, Slováci nebo banátští Češi.

Jednou z raných porevolučních aktivit bylo založení romistiky na univerzitě v Bukurešti. Již v devadesátých letech se začaly cíleně tvořit materiály pro výuku romštiny, jejichž autorem a iniciátorem byl ve většině případů Gheorghe Sarau, který od roku 1998 působí na Ministerstvu školství, kde se zabývá vzděláváním v romštině a zároveň vyučuje romský jazyk na Fakultě cizích jazyků v Bukurešti. Rozběhlo se také velké množství různých programů na podporu vzdělanosti mezi Romy jak na lokální, tak na státní úrovni.

Romové v Rumunsku jsou uznáni jako národnostní menšina. Jejich počet není přesně znám. Při posledním sčítání lidu v roce 2002 se k romské národnosti přihlásilo 535 200 lidí.² Podle odhadů seriózních vědců je však jejich počet trojnásobný až čtyřnásobný. Delia Grigore k tomu dodává: „Myslím, že kolem šedesáti procent z nich mluví romsky. Je skvělé, že je to alespoň šedesát procent. Smutným faktem však zůstává malý počet lidí, kteří se k romské národnosti oficiálně přihlásili.“

| Tache Lepadat (druhý zprava), Delia Grigore (třetí zprava).
Delia Grigore se studenty romistiky a přáteli |
foto Petra Dobruská |

² Grigore, D. Neațau, M. Furtună A.-N. Rromii... în căutarea stimei de sine. Vanemonde, București 2007.

Delia Grigore (*1972) pochází z romské rodiny, jež byla zasažena asimilační politikou Ceu-sescova komunistického režimu. Sama o sobě říká: „Jsem produktem komunismu.“ K romství a romskému jazyku se v podstatě navrátila v době dospívání. Po střední škole studovala na Bukureštské univerzitě roční kurz sanskrtu a staroindické civilizace. Na Fakultě cizích jazyků téže univerzity absolvovala v roce 1995 obor rumunština, angličtina, pro magisterské studium si vybrala etnologii. Titul Phd. získala na Institutu etnologie a etnografie, její doktorská práce nese název *Rodinné zvyky v tradiční kultuře kočovných Romů jihovýchodního Rumunska*. Pyšně o sobě prohlašuje, že je Romka, velice si váží tradičních romských komunit a stále lituje událostí, které ovlivnily její rodinu a přivedly ji k naprosté asimilaci. Hledání vlastní identity pro ni určitě nebylo jednoduché. Narážela na nepochopení rodiny, ale i tradičních Romů, kteří jí často říkají: „Jsi Rumunka, proč se z toho neraduješ? Máš školu, dům, práci. Tak k čemu tradice, k čemu jazyk?“ Identita se stala jejím životním tématem a věnuje mu mnohé v rámci svých aktivit. Dnes je vůdčí osobností organizace Amare Romentza a po boku Gherghe Saraua působí na Fakultě cizích jazyků v Bukurešti, kde vyučuje romský jazyk a kulturu. Podílí se na vytváření materiálů pro výuku romštiny a romistiky. Z dalších aktivit například režírovala krátkou divadelní hru *Romipen impotriva rasismului* připomínající tragické události druhé světové války. Hru sama napsala a obsadila do ní své studenty. Následující rozhovor byl veden v rodném jazyce Delii Grigore, tedy v rumunštině, a jsou z něj vybrány pouze nejzajímavější pasáže.

Jaký je v Rumunsku všeobecný pohled na Romy a romský jazyk?

Existuje stále velké množství negativních stereotypů, a to jak v kolektivním vědomí, tak v publicistice. Ostatně se říká, že media reflektují kolektivní vědomí, ale také vychovávají. Podle mého názoru jsou noviny a televize v Rumunsku stále rasistické. Mají velké předsudky vůči Romům, což utvrzuje předsudky zažitě ve společnosti. Bohužel ještě stále není obecně známo, že existuje romština, že má gramatiku a že je to psaný jazyk, který se lze učit. Už dlouho lze studovat romštinu na Fakultě cizích jazyků, kde jsme se četnými akcemi pokusili tuto skutečnost osvětlit. Také mnoho Romů, mluvčích romštiny, nepovažuje romštinu za jazyk, v němž lze studovat. Je vnímána jako jazyk, kterým se mluví doma, pokud je příležitost, ale v podstatě je lepší ji nepoužívat, aby člověk neměl špatný přízvuk v rumunštině. Nebyl proveden žádný výzkum, který by prokázal, kolik Romů takto romštinu vnímá, ale učitelé na základních a středních školách se s tímto názorem často setkávají. I na Romy měla vliv rumunská kolektivní paměť, která po staletí nevnímala romštinu jako plnohodnotný jazyk, v němž by se dalo vzdělávat. Je to velice smutné. Snažíme se bojovat, aby se toto vědomí změnilo. Snažíme se u Romů posilovat etnické vědomí, přesvědčit je, že jazyk je důležitým prvkem v rodině a komunitě, ale i mimo ni. Je třeba, aby se vyučovala ve škole, aby se stala akademickým jazykem. Bohužel, mluvená romština je jednoduchá s malou slovní zásobou, stále více ovlivňovanou rumun-

štinou. Stále je však naděje, že se romština stane plnohodnotným jazykem, ve kterém se budou psát knihy a vyučovat.

Jaká byla v tomto ohledu situace před revolucí a jak se změnila?

V předrevolučním období se objevovaly faktory pozitivní i negativní. Začala bych těmi pozitivními. V Rumunsku panovala rovnostářská politika a přístup Romů ke vzdělání byl jednodušší. Kvůli chudobě měli Romové možnost vzdělávat se zdarma. Chudí byli podporováni a zároveň se více dbalo na plnění povinné školní docházky. Dnes existují případy, kdy rodiče mají deset tříd a jsou třeba i vyučeni. Dalo by se očekávat, že jejich děti budou mít větší vzdělání. Často však nemají jedinou třídu a jsou mnohdy téměř negramotné. To je smutným důkazem toho, že dnešní společnost nedokázala romskému dítěti cestu ke vzdělání usnadnit. V mnohých případech jim dokonce z důvodu sociální vyloučenosti, chudoby, ale také kvůli chybějící motivaci v této cestě zamezovala. Ukázalo se, že může být Rom se střední školou, nebo dokonce s vysokoškolským vzděláním, ale protože je Romem, práci nedostane. Rodič pak není motivován a říká si: „Proč bych měl posílat dítě do školy? Aby vystudovalo a bylo bez práce? Raději ať se učí, co se mu bude v životě hodit, aby se mu žilo lépe.“ Motivace chodit do školy klesla u všech lidí, nejen u Romů. Dnes se chodí do školy méně, bohužel, a to především ze tří důvodů – chudoba, chybějící motivace, diskriminace.

Negativem předrevoluční politiky byla politika asimilace, jež se snažila v Romech potlačovat jejich identitu. Máme romské intelektuály – doktory, profesory, právníky, kteří vystudovali v éře komunismu. Úplná asimilace je však cenou, kterou za své vzdělání zaplatili. Romština se bohužel nikde nevyučovala, neexistovaly učebnice, knihy, vůbec nic. Romové nebyli uznáni jako národnostní menšina. Politika asimilace byla svým způsobem jakousi duchovní genocidou. Po roce 1940, po deportacích Romů do Transnistrie, holocaustu a všech těch utrpeních přišli komunisté a podali Romům „pomocnou ruku“. Avšak způsobili, že si Romové přáli Romy nebýt. Malá část z nich zůstala nadále vyloučena. Tito Romové si uchovávají svou tradiční kulturu a jsou dodnes izolováni. Řešení se pro ně stále nenašlo, stojí mimo vzdělávací systém, atd.

Kde se učí romština a kdo jsou jejími profesory?

Naštěstí je romština ze zákona považována za mateřský jazyk, podobně jako jiné jazyky národnostních menšin. Romové mohou žádat, tak jako to udělaly i další menšiny, o vzdělávání v mateřském jazyce. Rumunský stát jim prostřednictvím Ministerstva školství a Okresních školských inspektorátů³ má povinnost zajistit učebnice, profesory a vše, co je nezbytné pro výuku. Bohužel, Romové tuto možnost příliš nevyužívají. Především kvůli stigma, který v nich byl hluboce zakořeněn již před

3 Inspectoratul școlar județean

| Dela Grigore při představení, jež se konalo na terase Národního divadla |
foto Petra Dobruská |

rokem 1989. Pětisetleté otroctví (do roku 1856), deportace a vše ostatní, co tragicky historii Romů poznamenalo, v nich vytvořilo negativní postoj k vlastní identitě. Neprojevuje se u nich silné národnostní vědomí, které by jim, tak jako ostatním menšinám, dovolilo žádat o vzdělávání ve vlastním jazyce. Pouze na jediné základní škole v obci Maguri (župa Timiș) působí vysokoškolsky vzdělaní pedagogové, kteří vyučují všechny předměty v romštině. Jedná se o jediný případ komplexní výuky v tomto jazyce. Jinde se romština vyučuje jako nepovinný předmět. Má postavení jako každý jiný předmět, je známkována, atd. Rodiče o výuku v romštině musí písemně požádat. Poté se tím začne zabývat inspektorát a zajistí profesory.

Pedagogové jsou buď absolventi Fakulty cizích jazyků, oboru Romský jazyk a literatura nebo absolventi Pedagogické fakulty Bukureštské univerzity. Nejsou to specialisté na romštinu, ale kvalifikovaní učitelé, kteří učí bez příslušné aprobační i romský jazyk. Třetí kategorií jsou mluvčí romštiny, absolventi alespoň střední školy. Člověk, který začne vyučovat, se zapojuje do systému CREDIS nebo ho nasměrujeme, aby se kvalifikoval jako romista u nás na fakultě. Nemít příslušnou aprobaci znamená i špatné finanční ohodnocení. Takových učitelů se využívá pouze tehdy, není-li v oblasti nikdo kvalifikovaný. Romský jazyk je vyučován na základních školách i na všech typech škol středních po celém Rumunsku. Navíc se v šesté a sedmé třídě ZŠ lze na základě žádosti učit o historii a tradicích Romů, což vyučují především romští i neromští učitelé.

Také existuje mateřská škola, kde probíhá bilingvní vzdělávání.

Ano, bilingvní mateřskou školu založilo Centrum Romů Amare Romentza.⁴ Je to jediná forma bilingvní výuky v Rumunsku. Samozřejmě jsou v Rumunsku dvojjazyčné střední školy, kde se vyučuje v moderních cizích jazycích, jako je angličtina, francouzština, němčina, španělština. Toto bilingvní vzdělávání však nemá žádnou souvislost se vzděláváním menšin. My se teď snažíme prosadit zákon, který by příslušníkům menšin umožňoval vzdělávat se nejen v rumunštině, ale i ve svém mateřském jazyce. Takové řešení má silnou podporu. V současné době jsou ze zákona možné jen dvě cesty – vzdělávání v menšinovém jazyce ve všech předmětech, o což Romové vyjma Maguri nezažá-

4 Centrul Romilor Amare Romentza

dali nebo vzdělávání pouze v majoritním jazyce.⁵ Snažíme se zavést i třetí možnost, kterou demonstrovujeme na naší dvojjazyčné mateřské škole, tedy bilingvní vzdělávání pro národnostní menšiny. Byl proveden výzkum, ve kterém se ukázalo, že romští rodiče jsou pro bilingvní vzdělávání. Příliš nestojí o vzdělávání pouze v romštině. Dvojjazyčné vzdělávání by mohlo být řešením pro děti, které neumí rumunštinu a zároveň by znamenalo kultivaci romštiny, což jsou cíle, které zastáváme. Založením této školky jsme začali s předškolním vzděláváním, je normální začínat od píky. Školka se nachází v obci Sarulesti (župa Calarasi) na jihu Rumunska v tradiční kalderašské komunitě. Založili jsme ji v roce 2004 a funguje velmi dobře. Věříme, že bude fungovat i nadále. Máme vysokoškolsky vzdělanou romskou učitelku, absolventku Pedagogické fakulty. Vyučuje v romštině a rumunštině romské děti, které si tak vytvářejí obě identity – rumunskou identitu prostřednictvím rumunské kultury a jazyka a identitu romskou prostřednictvím kultury a jazyka romského. Rádi bychom rozšířili tento projekt do dalších míst. Možná už letos vznikne druhá taková školka.⁶

Děti se pak zapojí do rumunského vzdělávacího systému?

Ano. Když přijdou do školky, neumí vůbec rumunsky. My si přejeme kultivovat romštinu a zároveň jim pomáháme překonat jazykovou bariéru v majoritním jazyce. Pak jdou do rumunské školy, není tam jiná.

Působí tam i rumunský pedagog?

Ve školce jsou i Rumuni. Není tam segregace kvůli bilingvistu. V jedné budově jsou dvě skupiny dětí – bilingvní skupina, kde jsou romské děti s romským pedagogem a skupina rumunská. Obě navzájem spolupracují. Naši bilingvní školku jsme značně finančně podpořili. Poskytli jsme magnetofon, CD-přehrávač, televizor, vše je k dispozici pro všechny. Navzájem si pomáháme. Vládne tam dobrá atmosféra. Do té doby kalderašské děti vůbec nikdy mateřskou školu nenavštěvovaly. Devadesát procent Romů v Sarulesti jsou analfabeti, vůbec nikdo tam není vzdělaný! Jedná se o velmi chudou komunitu, přišli jsme tam, abychom jim pomohli, ale najednou jsme nevěděli, kde začít. Bez jediné třídy se nedostanou ani k lopatě. Jsme bezradní, chceme tam dělat nějaké ekonomické programy, nabídnout jim nové možnosti. Nemají kde pracovat, sbírají jen staré železo. Někteří odjeli nelegálně pracovat do zahraničí, protože v Rumunsku bez jediné třídy práci legálně nedostanou. Mnoho tradičních komunit je v podobné situaci. Sestavujeme plán neodkladných aktivit v této záležitosti.

5 Pro Romy to znamená v majoritním jazyce dané oblasti. Především v Sedmihradsku jsou vesnice a města, kde je majoritním jazykem maďarština. Romové pak mohou procházet maďarským vzdělávacím systémem.

6 Rozhovor byl natočen na jaře roku 2007. Na podzim téhož roku byla otevřena druhá bilingvní mateřská škola v Rumunsku.

Vraťme se k výuce romštiny. Jaké učebnice se používají?

Samozřejmě, že existují učebnice romštiny pro všechny roky studia. Jsou i učebnice literatury nebo například učebnice historie a kultury Romů Istoria si tradițiile minorității romani, na které jsem pracovala s Petrem Petcutem a Marianou Sandu. Autorem jazykových učebnic je pan profesor Gheorghe Sarau. S materiály pro výuku problém nemáme. V romštině jsou i učebnice dalších předmětů – např. aritmetika, přírodověda pro základní školy. Učebnice jsou pouze pro základní školy, po podobných materiálech pro další vzdělávání zatím nebyla poptávka.

Jsou v mezinárodní transkripci?

Ano, my píšeme mezinárodní transkripci.

V tom je Rumunsko výjimečné.

Je pravdou, že se v mnohých státech takto nepíše. Nemyslím si však, že je to jen v Rumunsku. Na to je třeba se optat pana profesora Saraua. Například v Makedonii je mnoho mluvčích romštiny a mnohem více se v ní vyučuje. Nepíše se tam však mezinárodní transkripci, protože na to nemají systém. U nás byl iniciátorem výuky romštiny pan profesor Sarau, jenž rovněž napsal učebnice a slovníky. Byl žákem a přítelem Marcela Courthiadeho, průkopníka této myšlenky, proto jsme ji všichni převzali. Na druhé straně, když jsem psala knihu poezie, mezinárodní transkripci jsem nepoužívala. Píši tak, jak chci já jako spisovatel. Luminița Cioaba rovněž nepíše mezinárodní transkripci. Ale učebnice tak píšeme. Není to iniciativa Saraua, je to záležitost, která se praktikuje v IRU. Je to velmi dobře a já s tím souhlasím. Ani Sarau, když píše emaily, nepíše mezinárodní transkripci. Proč? Protože má určité nedostatky. Nebudu je zde rozebírat, bylo by to na dlouho. Na toto téma diskutuji již několik let s profesorem Sarauem a oba se shodujeme na tom, že je třeba napsat dopis IRU a požádat ji, aby byla mezinárodní transkripce zjednodušena. Většinou ji neakceptují spisovatelé, kteří literaturou utvářejí jazyk. Je třeba ji nastavit tak, aby byla vhodná i pro ně. Je třeba ji adaptovat, aby byla jednodušší, aby ji akceptovalo co nejvíce lidí. Toto je můj pohled.

Není to pro děti ve škole obtížné?

Nemělo by to být obtížné, pokud se to budou učit od počátku. Tak, jak se učí i rumunskou transkripci. Podle mého názoru to není problém. Dítě může být bilingvní a psát dvěma jazyky od malička bez jakýchkoli obtíží. V tom, že by se děti nemohly učit kvůli složitosti písma, problém nevidím.

Romové v Rumunsku ji znají?

Samozřejmě, že všichni mezinárodní transkripci neovládají. Neučili se ji ve škole. Píší pomocí rumunské transkripce. I já tak píšu, protože je to jednodušší pro běžnou komunikaci.

Existuje v Rumunsku něco speciálního ve vzdělávání Romů?

Ano. Je velmi důležité, že se lze učit v romštině a romština je považována za mateřský jazyk. Pokud chceme, můžeme požádat o výuku všech předmětů v romštině. Taková možnost v mnoha zemích není. V některých západních státech se o tom ani nemluví. Existují stále země, kde nejsou Romové a jiné menšiny uznány (např. ve Francii). Na druhou stranu existují země, jež jsou velmi napřed v uznání práv kulturním skupinám, menšinám a přesto, že jsou členy

| Tache Lepadat při výuce romštiny |
foto Petra Dobruská |

EU už dlouho, věřím, že se od nás mají co učit. U nás toho dokázaly hodně neziskové organizace. Díky profesorovi Sarauovi, odborníkovi na romštinu, jsme měli podporu na ministerstvu, kde sám již dlouho pracuje. Společně jsme bojovali za pozitivní opatření pro Romy. Jde o speciální místa na univerzitách, fakultách, středních školách a učilištích. Není mnoho zemí, kde by tato opatření pro Romy existovala. Jedná se o velmi užitečnou záležitost, v níž je třeba pokračovat nejméně 10–15 let. Samozřejmě, že to nelze donekonečna. Opatření jsou nezbytná pro zrovnoprávnění šancí Romů dostat se ke střednímu a vysokému vzdělání. Staleté vyloučení způsobilo, že Romové neměli ke vzdělání přístup. Jsou to opatření nápravná, kompenzační za tragickou historii. Není to tedy žádné privilegium, jen něco přirozeného, normálního právo, které přichází po těchto dějinách. V Rumunsku neexistují stipendia pro Romy a určitě by je bylo potřeba zavést. Romům je uděluje pouze Open Society Fund a jsou poskytována studentům podle daných kritérií. Je třeba prokázat, že je student Rom, je chudý, pracuje v nějaké neziskové organizaci a má dobré známky. Toto nastavení se mi nezdá úplně ideální. Pokud má student výborné známky, je jasné, že až tak moc v žádné organizaci nepracuje, protože nemá kdy. Stipendia jsou výbornou záležitostí, je třeba je zachovat a rozvíjet. Většina z nás zastává názor, že je třeba změnit kriteria při jejich přidělování. Měla by být stipendia pro studenty nadané, jiný druh pro studenty-aktivisty pracující v neziskových organizacích a další pro studenty ze sociálně slabého prostředí. Diskutovali jsme o tom, ale zatím OSF nezaujalo konkrétní stanovisko. Pan profesor Sarau v současné době pracuje na zavedení stipendia pro romské středoškoly ze sociálně slabých rodin. Živit a finančně podporovat dítě na vysoké, ale i střední škole, je luxus i pro mnoho Rumunů. Je to skvělý nápad, který podporujeme.

Jaké jsou největší nedostatky ve vzdělávání Romů?

Největší nedostatky jsou ve vzdělávání Romů o Romech. Stále panuje etnocentrický model vzdělávání. Zmínky o Romech se neobjevují v učebnicích historie, literatury, zeměpisu ani občanské nauky. Právě tady by se však objevit měly. Jestliže se v učebnicích o menšinách obecně příliš mnoho nepíše, o Romech to platí dvojnásob. Majoritní žák se tak učí, že žije v téhle zemi pouze on. Pokud neprojeví vlastní iniciativu, učebnice ani profesori ho nenaučí, že existuje mnoho odlišných kultur, že v Rumunsku žije 21 národnostních menšin, že Romové jsou jednou z nich, že mají tragickou minulost, že existuje jiná romská kultura než ta, jež je známá z veřejných stereotypů, tedy něco jiného než jen manele.⁷ Tento nedostatek vychází ze základního vzdělání a člověk je jím logicky poznamenán. Těžko se pak zbaví něčeho, co se naučí tehdy, když se vytváří jeho osobnost. Rovněž přednášky pedagogiky či psychologie u nás na univerzitách jsou nadále velmi abstraktní. Dítě ve třídě je vnímáno jako objekt, student, který vlastně ani neexistuje. Je to něco, co přijde a sedne si do lavice, pak přijde profesor a předává mu informace. Nepotřebuje o něm nic vědět. Toto je proces, který musíme změnit od základů. Zavést do učebnic a na přednášky na vysokých školách myšlenku multikulturalismu. Stále se však střetáváme s opozicí, protiargumenty na úrovni rumunské akademie, včetně Ministerstva školství. Je to problém ignorování toho druhého. Proto je nutné zavádět vyučování o Romech, jinak nás budou nadále nenávidět a nadále bude rasismus. Ani my se neučíme dostatečně, ale ti druzí se o nás neučí nic.

Existuje diskriminace ve vzdělávání Romů? Například umísťování dětí do zvláštních škol?

Diskriminace v Rumunsku přetrvává i v jiných oblastech, ale nejvíce právě na trhu práce a ve vzdělávání. Ale protože mluvíme o škole, jedno z mnoha nebezpečí, které jsme zaznamenali, byl případ posledního programu PHARE před vstupem Rumunska do EU. Program Ministerstva školství financovaný Evropskou komisí mnoha miliardami sjednotil skupinu dětí ze sociálně slabého prostředí a děti romské s dětmi, které vyžadují speciální výuku (tedy s dětmi s dysfunkcemi). Jedna věc je mít národnostní příslušnost a něco jiného je být dítětem s dysfunkcí. Samozřejmě že nikoho neznevazujeme, i jim je třeba pomáhat. Jedná se však o dva rozdílné přístupy. Školy tohoto sloučení v některých případech zneužily. Aby měly všechna kritéria pro grant (to znamená chudé děti, romské děti a děti s dysfunkcemi), daly do škol s velkým počtem Romů rovněž děti s těmito vadami, které tam do té doby nechodily. Navíc svolaly pochybné komise s nedůvěryhodnými psychology a ze dne na den některé romské děti prohlásily za děti s dysfunkcí. To však nebylo možné bez podpisu rodičů. Ti byli přesvědčováni, aby podepsali dokumenty, kde souhlasili s tím, že jejich dítě má dysfunkci. Rodiče však nikdo neupozornil na následky, které jejich podpis může mít. Bylo jim přislíbeno stravování pro dítě a jiné

7 Hudební styl populární na celém Balkáně, často hraný Romy.

výhody. V podstatě tak byli obelháni. Do té doby tu taková politika nebyla. Mimoděk to způsobil až program PHARE. Dále tak dochází k segregaci, která však neznamena výuku v romštině. Dítě je umístěno do školy, která je ve špatném technickém stavu s nekvalifikovanými učiteli, kteří si odučí své a víc je nezajímá. Vzdělávání je tu na nízké úrovni. Děti jsou sem umísťovány na základě sociálního vyloučení a jasné segregace. Vzniklou situaci se snažíme řešit.

Jak Romové vnímají vlastní vzdělávání?

Bohužel, jak jsem řekla, neexistuje motivace, aby Romové chodili do školy. Stále se setkáváme s diskriminací na trhu práce. I se vzděláním je obtížné práci sehnat, proto motivace ke vzdělání chybí. Cestu k němu si nenašli především tradiční Romové. Po roce 1989 se až na malé výjimky nedělalo v tradičních komunitách nic. Dokonce ani organizace toho příliš nečinily. Preferovali jsme práci s asimilovanými Romy. Přestože nejsou tradiční komunity početné, jsou velmi důležité. Právě tam se uchovává romská kultura, tradice, romská identita a jazyk. Tam je třeba bojovat, dostat lidi do škol, které se pro ně musí přizpůsobit. Školu je třeba změnit od základu. Tradiční komunity, předčasné sňatky, záležitosti, které přišly teď jako překvapení, jakoby nikdy nebyly známy. Nedávno jsme vypracovali memorandum tradičních romských komunit, které jsme poslali na všechny možné instance – na ministerstva, premiérovi, prezidentovi, abychom upozornili na stávající situaci. Chudoba v tradičních společnostech je velká, proslulé paláce jsou jen výjimkou. Lidé zde nemají šanci získat zaměstnání, je mezi nimi velký počet analfabetů. Nemohou se tak zúčastnit ani rekvalifikačních kurzů. Je to velmi těžká situace. Je třeba s nimi spolupracovat a najít společné řešení. Musíme k nim přistupovat s respektem vzhledem k jejich kultuře, kterou si narozdíl od nás uchovali. Je třeba s nimi spolupracovat, pracovat s rodiči, brát v úvahu jejich názor, zavést poradní činnost, ale také mít trpělivost. Nelze nečinně přihlížet nebo snad řešit problém pomocí policie, která odvede děti do dětského domova. Tímhle způsobem se nic nevyřeší. Nemohu však ani přikazovat Kalderachovi, aby neprovdával svou dceru ve dvanácti letech, a to i přesto, že jsem Cikánka, jsem Romka, nejsem ale Kalderaška, natož tradiční. Neříkám, že s tím souhlasím, ale nemohu za ním jít a dávat mu lekce, co a jak má dělat. Půjdu za ním, ale s úctou a snahou pochopit jeho myšlení, ne však s předpojatostí, že to jeho je hloupé a moje správné.

Jaké organizace zabývající se vzděláváním Romů v Rumunsku působí?

V Rumunsku je asi 250 romských organizací. Samozřejmě, že z nich funguje tak kolem padesáti. Ty ostatní jsou příliš malé, působí spíše na lokální úrovni a nemají mnoho projektů. Zhruba polovina z těch zbylých padesáti se věnuje vzdělávání, to je pro nás zásadní. Jsou organizace, které se zabývají vzděláváním spolu s kulturou. Pro romskou kulturu neznamena vzdělávání pouze škola, tak jak si to většina Romů i Rumunů představuje. Znamená to mnohem více. Existují i neromské organizace např. Open Society Fund, Educatia 2000+, Salvati Copii v Rumunsku, ti vydali knihy a vy-

školili profesory v oblasti multikulturality, Societatea Pestalozzi, Apel, který se zabývá profesní formací a není zaměřen pouze na Romy. V Kluži působí organizace Centrul de resurse pentru comunitatile de romi, se kterou spolupracuje Sarau na programu stipendií pro romské středoškoláky. Velmi dobrou zkušenost máme se spoluprací s UNICEF-em, který nedává velké finanční částky, ale i s málo penězi se dá udělat hodně. Podporují skvělé nápady. Velice dobrý je Roma Education Fund, který je podporován Georgem Sorosem. Uvidíme, co bude dál. Se vstupem Rumunska do EU přichází možnost čerpat ze strukturálních fondů. Ty se příliš nezabývají konkrétně vzděláváním, ale spíše problémy souvisejícími se zaměstnáním, což samozřejmě znamená i profesní formování. Chceme se naučit psát projekty, abychom ze strukturálních fondů mohli čerpat.

Na internetu jsem se dočetla o letní škole, kterou pořádá vaše organizace. Můžete nám o ní něco povědět?

Pojízdná letní škola je jedním z našich projektů. Je zaměřena na asimilované děti z Bukurešti, aby poznali romskou kulturu. Jeli jsme s nimi do různých romských tradičních komunit, pro které byli cizinci. Učí se tam zpívat a trochu mluvit romsky a také o kultuře a historii Romů. Učí se, jak se vyrábí tradiční stříbrné šperky, naučili se, co je mosaz a jak se v kalderašské komunitě zpracovává. Během dvou letních měsíců objevují, co znamená být Rom. Neznamená to přece jen být cikán. Myslíme, že jim to může pomoci, jsou velmi šťastné. Zdali to mělo efekt, se ukáže za delší dobu. Třeba i tím, že si budou na střední škole přát výuku romštiny. Věříme v to. Máme signály, že efekt je pozitivní. 18. prosince se v Rumunsku slaví den národnostních menšin. K této příležitosti jsme svolali romské děti z různých škol, většinou ze středních škol v Bukurešti a diskutovali jsme s nimi. Někteří přišli i se svými mladšími sourozenci, předškoláky. Byl to den plný her. Přišel taky jeden asi pětiletý chlapec. „Kdo jsi? Rom nebo Rumun?“ „Rumun!“, odpověděl. Byl bílý, neřekla jsem nic. Hráli jsme si a učili se o Romech, jak je krásné být Romem. Když se den blížil ke konci, zeptala jsem se: „Kdo jsi? Rom nebo Rumun?“ „Rom!“ Dali jsme se do smíchu. Samozřejmě to nemá dlouhodobý efekt, zítra už bude říkat něco jiného. Je to však příklad možné změny. Byl to Rom, který se učil, že je lepší být Rumunem. Člověk by měl mít na paměti, že je občanem Rumunska, ale s romskou etnickou příslušností. Ať je pyšný na obojí.

Máte vlastní muzeum či divadlo?

Romské divadlo ani muzeum v Rumunsku nemáme. Existuje studentské ochotnické divadlo a ochotnické hudební divadlo. Jedná se jen o iniciativu jednotlivců a bez peněz to není jednoduché. V roce 2003 bylo založeno Národní centrum romské kultury, které spadá pod Ministerstvo kultury. Bohužel, existovalo celých pět let zbytečně. Ředitel neměl o Romech ani tušení a nebyla s ním možná spolupráce. Až na několik výjimek se neudělalo nic. Teď je konkurz na nového ředitele, tak doufáme, že se situace změní. Byli bychom rádi, kdyby bylo založeno divadlo a také muzeum, jak je tomu v Brně.

Romano džaniben – jevend 2007
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková, Helena Sadílková a Adéla Gálová
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.